В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора філологічних наук, професора
Клочека Григорія Дмитровичана дисертацію
Колкутіної Вікторії Вікторівни
«ЛІТЕРАТУРНА ЕСЕЇСТИКА ДМИТРА ДОНЦОВА: НАЦІОСОФСЬКО-ГЕРМЕНЕВТИЧНІ АСПЕКТИ»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

На початку, як і належить, про **актуальність** дослідження.

Євген Маланюк у своїй статті «Дмитро Донцов (До 75-ліття)» («Книга спостережень», Торонто, 1966, Т. 2, с. 367–376) описав душевний стан інтернованих у Польщі вояків УПА. Цей, за словами Маланюка, «виквіт» українського народу, перебуваючи в голодному і холодному таборі для інтернованих Шипюрні, переживаючи біль нещодавньої поразки, гарячково шукав відповіді на питання: як бути, як жити далі їм, молодим людям, що втратили Батьківщину. «Аж ось, – згадує Маланюк, – несподівано опиняється серед нас р. 1922 перше число відновленого «Літературно-Наукового Вістника». Ім'я редактора – Д-р Д. Донцов… […] Від того першого числа ЛНВ вже дихнуло на нас першим передчуттям можливої відповіді. Це вже було щось як би прорив облоги, якби вихід в широкий світ, якби відзискання вільного духу і вільних рухів – після довгого спаралізування.

Так таборовий період нашого існування – і вже навіки – розколовся на дві частини: до ЛНВ (отже – Д. Донцова) і після ЛНВ».

Есей Маланюка завершується словами «… Часом аж страшно стає на саму думку: а що, якби отого «чорнявого студента з Таврії забракло у нас на початку 20-х років XX століття?».

Можна привести ще чимало думок інших авторів, які писали про той величезний вплив, який зробили праці Донцова на формування української національної свідомості у міжвоєнний період. Не втримаюся від спокуси навести ще одне висловлювання на цю тему, яке належить Олегу Багану, який так багато робить для актуалізації постаті Дмитра Донцова в наші часи: «Саме він (Донцов. – Г.К.) сформував ту нову українську людину, яка

1046
25. 10 20

вразила світ спочатку дивовижними темпами наростання в західно-українському суспільстві революційного покоління, бойовитості, а потім у 1940-і роки, спромоглася на створення масової і завзятої, бездоганно організованої партизанської армії – УПА». (Баган О. За нову українську людину // Донцов Д. Вибрані твори: У 10-ти т. – Т. 3. – 2012. – С. 10).

Виникає питання цілком практичного характеру: чому, розуміючи, що публіцистична творчість Дмитра Донцова наділена таким потужним націотворчим потенціалом, який в наших умовах є і державотворчим, не використати її як чинник будівництва молодої держави, якою є Україна? Тим більше, що з кожними президентськими чи парламентськими виборами з особливою гостротою відчувається істинність пророчих слів Євгена Маланюка, який наголошував, що «малоросійство бо – наша історична хвороба (…), хвороба многовікова, отже хронічна. Ні часові застрики, ні навіть хірургія – тут не поможуть. Її треба буде довгі-довгі десятиліття – **ізживати**».

І для того, щоб слово Донцова, яке детерміновало такі величезні – мало чи не тектонічні! – зрушення в національній свідомості галичан у міжвоєнний період, допомогло б **ізживати** хворобу малоросійство в нашій молодій державі, необхідно його, це слово, зрозуміти та розтлумачити. І тут, уже котрий раз знову звернуся до статті Є. Маланюка, який відзначив, що «дати якийсь синтетичний підсумок його (Донцова. – Г.К.) письменницької діяльності було б завданням надто трудним,тим більше для сучасника. Тішимо себе надією, що це зробить якщо не так званий майбутній історик, то принаймні хоча б вдумливий нащадок…».

Такі нащадки знайшлися. Глибокий слід в осмисленні постаті і спадщини Дмитра Донцова залишив Василь Іванишин. Величезну роботу зараз здійснює керівник науково-ідеологічного центру ім. Д. Донцова Олег Баган (Дрогобич), автор монографії «Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет» Сергій Квіт (Київ), архівіст Галина Сварник (Львів) та інші. І ось сьогодні заявила про себе Одеса – Вікторія Колкутіна представила до захисту

докторську дисертацію на тему «Літературна есеїстика Дмитра Донцова: філософсько-герменевтичні аспекти». Судячи з часу перших публікацій, над цією темою вона працює не менше 10-ти років.

У **«Вступі»**, як і належить за прийнятими вимогами до дисертаційної роботи, чітко сформульовані актуальність, мета і завдання дослідження, визначені методи дослідження, його теоретичне значення і тд.

Перший розділ **«Теоретико-методологічніаспекти тлумачення літературної есеїстики Дмитра Донцова»** є, на мою думку, найбільш вдалим в дисертації. Він вповні виконує свою ввідну функцію. Абсолютно доречним є перший підрозділ, у якому розглядається феномен націоцентризму Донцова та складнощі його постколоніальної інтерпретації. Націоцентризм Донцова – це і справді явище феноменальне, тобто **надзвичайне, виняткове, рідкісне**, на основі якого і вибудовується його літературна есеїстика. І цілком логічно, що власне цей феномен є основним об'єктом дослідження.

Детально розглянувши різні підходи до цього явища в пострадянську добу, дослідниця продемонструвала широку шкалу його розуміння – від об'єктивного, що акцентує увагу на націоцентричній сутності літературно-критичного мислення Донцова, до протилежних поглядів, які не сприймають його радикально загострені ідеологічні концепти.

Про особливу значущість націоцентричного підходу писав ще Євген Маланюк, коли у статті «Ранній Шевченко» номінував свою дослідницьку доктрину таким чином: «…розуміння творчості Шевченка і висвітлення його особистості можливе за **національного підходу** до національного генія». (Маланюк Є. Книга спостережень. – К., 1995. – С. 31).

Герменевтика – це напрям наукової діяльності, пов'язаний з дослідженням, поясненням, тлумаченням текстів. І якщо ті тексти пройняті, хай дозволено буде так сказати, наскрізним націоцентричним пафосним змістом, то їх смисли найдоцільніше зрозуміти / розтлумачити лише з позицій спеціально розробленого герменевтичного підходу, яким уже чимало

років займається Петро Іванишин і який він, як науковий консультант, вповні передав авторці дисертації.

Другий підрозділ першого розділу *«Структура творчої особистості Д. Донцова»*, в якому простежується його світоглядна еволюція, визначається періодизація його творчості (ранній, вісниківський і поствісниківський (пізній) періоди), характеризується багатогранність таланту і т.д.

Але, якщо задатися питанням, чи вдалося при цьому дисертантці створити цілісний портрет Донцова як творчої особистості, то відповідь буде не зовсім задовільною. Не вирішеними залишаються принаймні кілька завдань. Перше з них стосується **витоків** психоструктури Донцова, що позначена загостреним націоцентризмом. Йдеться про відповідь на питання: звідки взялась у юнака, дитинство і юність якого прийшли в оточенні, де український дух явно не панував, а то й був зовсім відсутнім (Мелітополь), ось те загострене національне чуття, яке визначило зміст його подальшого життя? Тут, вочевидь, треба було звернутися до теми української діаспори в Петербурзі, яка заявила про себе ще в часи перебування там Тараса Шевченка («Отамане, якби ти знав, що тут робиться […]Козацтво ожило!!! – з листа Шевченка до Я. Кухаренка, грудень 1844 р.).

А ось якою зображена українська діаспора в 1912 році, коли вона відзначала черговий день народження Тараса Шевченка: «Малоросійський вечір» зібрав українську громаду у Спорт-Палаціс – читаємо в журналі «Огоньок» від 17–30 березня 1912 року. – Парубки і дівчата в барвистому українському вбранні чергувалися із студентськими тужурками та скромними кофтинами курсисток. Найпривабливішим номером вечора була участь відомої малоросійської артистки пані Заньковецької. Коли пані Заньковецька сказала, що не в змозі більше виходити на виклики, її посадили в крісло й винесли на естраду на руках. На артистку посипався дощ квітів, публіка кинулася до естради; всі підвелися, овації злилися в один суцільний гул».

Наводжу цю цитату з метою показати ту атмосферу, що панувала на традиційних «малоросійських вечорах» української громади Петербурга, яка, безперечно, була стихійним проявом українського духу, української ідентичності. Вона не могла не вплинути на студента-юриста Санкт-Петербурзького університету, в жилах якого текла кров нащадка слобожанського полковника Федора Донця.

Інше питання, яке, на мою думку, треба було б розглянути, аналізуючи структуру творчої особистості Донцова, стосується особливостей його мислення як аналітика-публіциста і – окремо! – як інтерпретатора художньо-літературної творчості. Зрозуміло, що між цими двома напрямами творчого мислення є багато спільного, але й відмінність між ними суттєва, яку необхідно враховувати , і яка багато що визначила в есеїстиці Донцова. Бо одна справа – публіцистика політичного спрямування, зовсім інша – літературно-критична чи літературознавча есеїстика, яка має свою специфіку навіть і в тому випадку, якщо вона ідеологічно акцентована.

Доцільність третього підрозділу *«Д. Донцов і вісниківство: ідеологічно-герменевтичні аспекти»* полягає в тому, що дає можливість досліднику здійснити загальну характеристику вісниківства як феноменального за своєю значимістю явища. Ідеологічно-герменевтичні аспекти цього явища в названому підрозділі добре систематизовані та висвітлені.

Четвертий підрозділ *«Есеїзм як провідний стиль мислення і письма Д. Донцова»* актуальний в тому плані, що дає підстави для порівняння двох форм інтерпретації художньо-літературних явищ – академічної та есеїстичної. Можна цілком погодитися з висновком дисертантки, що мислення та стиль Д. Донцова є есеїстичним. І це зрозуміло – Донцов писав для широкої аудиторії.

Думаю, не буде зайвим те, що, обговорюючи дисертацію, яка стосується досить віддаленого від нас часу, коротко торкнуся питання проекції тих віддалених проблем на сучасну ситуацію. Врешті-решт ми вивчаємо минулі явища для того, щоб краще зрозуміти сучасне.

З цієї точки зору проблема зіставлення есеїстичної та науково-академічних форм інтерпретації літературно-художніх явищ видається мені не просто актуальною, а гостро актуальною. У цієї проблеми багато чинників. Для їх глибшого розуміння треба озброїтися поняттям **перформативності**, тобто впливовості текстів на суспільну свідомість. Епоха «товстих» літературно-художніх журналів, до яких належав «ЛНВ», залишилось далеко позаду. Літературні газети на зразок «Літературної України» – видаються мінімальними накладами. А це означає, що число читачів, які знайомляться з літературно-критичними текстами, є мінімальним. Академічна наука про літературу вже давно стала всуціль дисертаційною, тобто такою, що дотримується буквально канонічних вимог, які зовсім не передбачають читабельність дисертаційних текстів і зводять до мінімуму їх перформативність. В таких умовах есеїстичний спосіб інтерпретації набуває особливої значущості. Але його успішність залежить від майстерності виконання. Довершений зразок такої майстерності – літературно-критична есеїстика Євгена Маланюка. Вона є прикладом органічного поєднання історико-літературної, теоретико-літературної та поетологічної складових. Але, окрім того, тексти його есеїв завдяки своїй змістовій глибині, яка органічно поєднана з витонченими у мовно-стилістичному плані способами вираження, здатні дарувати читачеві естетичні враження. А це підвищує їх перформатиність, розширює коло читачів.

Зовсім не випадково торкаюся теми літературної есеїстики Маланюка, яка творилася переважно в часи «вісниківства». Порівняльне зіставлення її з літературною есеїстикою Д. Донцова може дати значний науковий результат. Тим більше, що ці два визначні есеїсти торкалися багатьох спільних тем (Шевченко, Франко, Леся Українка та ін.). Все, як відомо, краще пізнається в порівнянні. І Донцов, і Маланюк фактично стояли на одній ідеологічній платформі, обидва сповідували націоцентризм у розумінні та оцінці літературних явищ, але при цьому есеїстика Маланюка була значно

професійніша в суто літературознавчому плані за есеїстика Донцова. А це означає, що його інтерпретація літературних явищ була системнішою, такою, що враховувала всі грані своєрідності літератури як виду мистецтва – і через те вона була точнішою.

Власне такого компаративістського підходу не вистачає у наступних трьох розділах дисертації, у яких розглядалися основні та методологічні ідеї Донцова, його літературно-критична аксіологія та еристика, а також історико-літературний дискурс, що напрацьований у його есеїстиці. Це, щоправда, не говорить про те, що такий підхід взагалі відсутній, ні, дисертантка неодноразово вдавалася до порівнянь / зіставлень різного роду концепцій, що належали Донцову, з думками, що належали як вітчизняним, так і зарубіжним, в основному західноєвропейським, мислителям О. Шпенглеру, Х. Ортега-і-Гассету, М. Гайдеггеру, С. Вейлю та ін.

Другий розділ **«Основні естетичні та методологічні ідеї Дмитра Донцова»** засвідчує ґрунтовну аналітичну роботу з осягнення цієї проблеми. Це власне по-справжньому **аналітична** робота. Дослідниця цілком обґрунтовано структурувала проблему на її складові, а потім, виділивши для кожної складової окремий підрозділ, ретельно розглянула їх. Ось назви складових, перелік яких демонструє, в яких саме аспектах аналізувалися основні естетичні та методологічні ідеї Донцова: *«Націософська естетика Д. Донцова…», «Основні методологічні ідеї націософської герменевтики Д. Донцова», «Націоцентризм як домінанта герменевтичного мислення Донцова», «Ідеалізм в структурі теорії та практики тлумачення Д. Донцова», «Волюнтаризм як методичний концепт», «Героїзм як інтерпретаційна ідея»*. Лише перелік цих поіменованих аспектів переконує, що одна з головних проблем дисертації розглянута системно.

Третій розділ **«Літературно-критична аксіологія та еристика Дмитра Донцова»** носить переважно практичний характер в тому розумінні, що в ньому у відповідних аспектах детально аналізуються майже всі літературні есеї Донцова. І ось власне тут не вистачає кваліфікованих

компаративістських зіставлень есеїв Донцова з літературною есеїстикою Маланюка. Завдяки таким зіставленням майже всі ключові теми, які розглядалися в розділі, набули б буквально стереоскопічного, тобто більш різнобічного, а значить, системнішого, глибшого висвітлення. Це стосується оцінки давньої літератури, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Лесі Українки, але найбільше – М. Гоголя та Т. Шевченка.

Конгеніальність шевченкіани Маланюка зараз не викликає сумніву – вона обігнала розвиток шевченкознавства та й досі слугує каркасною конструкцією для науки про нашого національного генія. В оцінках Донцовим і Маланюком таких постатей як Пантелеймон Куліш, Микола Гоголь є суттєві розбіжності.

В цілому ж третій розділ приємно вражає своєю ґрунтовністю, обсягом напрацьованого дискурсу.

Проблемним, на мій погляд, виявився четвертий розділ **«Історико-літературний дискурс в есеїстиці Дмитра Донцова»**. Знайомство з ним супроводжується відчуттям, що в ньому варіюється або ж просто повторюється багато чого з уже сказаного в попередніх розділах. Це надає дисертації, умовно кажучи, «зайвої ваги», помітно шкодить загальному позитивному враженню від неї.

Серед завдань, що стояли перед дослідницею, не було завдання проектувати концепти Донцова на сучасну літературу, що існує і твориться в умовах незалежної України. Але про це думаєш постійно, знайомлячись з дисертацією. Чи доцільним був би той тотальний / інтегральний націоналізм Донцова при оцінці сучасного літературного процесу? Питання, звичайно ж, дискусійне в умовах важкого і аж надто повільного для нашого часу формування української політичної нації, що ускладнене до того ж реальною і дуже жорсткою з боку нашого північного сусіда гібридною війною, одне із завдань якої полягає в тому, щоб за всяку ціну загальмувати процес формування української національної свідомості. Але ж існує проста істина: успішна політична нація сформується лише за умови, коли її ядром стане

успішно сформована титульна нація. То ж нехай наші погляди звертаються до націоцентризму Донцова, який уже показав свою націоформуючу ефективність.

Не буду робити традиційних для «жанру» відгуку на дисертацію прикінцевих критичних зауважень та побажань – усі вони зроблені в процесі аналізу дослідження.

Зміст дисертації достатньою мірою відображений у монографії і статтях авторки, опублікованих у наукових фахових виданнях в Україні та за її межами. Автореферат відповідає змісту роботи. У ньому належним чином представлено аргументацію основних положень, ступінь наукової новизни дослідження.

ВИСНОВОК. За обсягом виконаної роботи, актуальності теми, постановкою і реалізацією мети й завдань дослідження, новизною отриманих результатів дисертація Вікторії Вікторівни Колкутіної «Літературна есеїстика Дмитра Донцова: націософсько-герменевтичні аспекти» відповідає вимогам п.п. 9,10,12,13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами, внесеними згідно постанови КМУ від 27.07.2016 року).

Пропоную спеціалізованій вченій раді ухвалити рішення про присудження Колкутіній Вікторії Вікторівні наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Клочек Г.Д.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української та
зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

18.10.2018 року

Підпис засвідчую
Вчений секретар С.В. Олійник